

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

In deze rubriek komen onderzoekers aan het woord over participerende observatie. Zij doen verslag van hun eigen ervaringen en inzichten en volgen daarbij het spoor dat antropoloog Bronislaw Malinowski begin vorige eeuw uitzette. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Joost Beuving: j.beuving@maw.ru.nl.

Veldwerk op je iPad: de meerwaarde van online onderzoek

*Jeroen van den Broek**

Toen ik begin 2013 besloot mijn afstudeerscriptie ter afronding van mijn master Criminologie te gaan schrijven over hoe jongeren binnen een straatcultuur gebruikmaken van social media, had ik nog niet per se de overtuiging dat dit een succes zou gaan worden. Ik twijfelde sterk aan de haalbaarheid van mijn onderzoek. Ik betwijfelde of ik genoeg data zou kunnen verzamelen, of ik toegang zou kunnen krijgen tot de online plekken waar zij zich ophielden en of deze doelgroep zich online überhaupt wel liet zien. Deze twijfel hield welgeteld vier dagen stand. Na deze vier dagen had ik namelijk een afspraak met een politieagent die zich binnen de politie hard maakte voor het gebruik van social media. Toen deze agent mij – in een McDonalds midden in hartje Rotterdam – via zijn iPad een YouTube-video liet zien en de uitingen van straatcultuur mij vrij letterlijk om de oren vlogen, wist ik: hier valt een wereld te winnen.

In de afgelopen vijf jaar hebben social media mij – paradoxaal genoeg – ontzettend veel inzicht opgeleverd in de actuele stand van *straatcultuur*. Online valt af te lezen welke waarden jongeren binnen een straatcultuur belangrijk vinden, hoe en waarover zij communiceren, hoe zij op elkaar reageren en hoe dit hun ideeën over wat 'straat' is, vormgeeft. Robby Roks, niet geheel toevallig de tweede lezer van mijn hierboven genoemde scriptieonderzoek, benadrukte in deze KWALON-rubriek zeven jaar geleden al het belang van het gebruik van social media voor veldwerk (Roks, 2012). Tot de dag van vandaag lijkt er onder antropologisch onderzoekers echter een zekere terughoudendheid te bestaan met betrekking tot het gebruik van social media in het kader van dataverzameling. Het idee dat 'echt' gedrag alleen offline valt te observeren (en dat online gedrag dus 'niet echt' is), lijkt diepgeworteld binnen de antropologische onderzoekstraditie. Daarnaast ervaren sommige onderzoekers een zekere handelingsverlegenheid door hun gebrek aan ervaring

* Drs. Jeroen van den Broek is criminoloog en buitenpromovendus aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. E-mail: j.vandenbroek@law.eur.nl.

met online etnografie. In dit artikel wil ik op basis van onderzoek dat ik de afgelopen jaren heb verricht, in navolging van Roks, betogen waarom het belangrijk is social media te beschouwen als serieuze en zeer bruikbare bron voor sociaalwetenschappelijk onderzoek. Na een korte bespreking van wat virtuele etnografie inhoudt en welke praktische voordelen deze manier van onderzoek met zich meebrengt, bespreek ik de waarde van online verzamelde data.

Virtuele etnografie

Virtuele etnografie – of *netnografie* – wordt door Kozinets (2010) beschreven als een gespecialiseerde vorm van etnografie waarbinnen het gebruik van de mogelijkheden die digitale vormen van communicatie ons bieden, centraal staat (zie ook Brouwer, 2010). Virtuele etnografie is daarom met name waardevol in onderzoek naar gemeenschappen, culturen of settings waarbinnen digitale communicatie een belangrijke plaats inneemt (Hine, 2000). Waar binnen de meer klassieke etnografie een centrale rol is weggelegd voor *being there* – het principe dat onderzoekers proberen de leefwereld van een groep te betreden om deze van binnenuit te beschrijven en te begrijpen (Zaitch, Mortelmans & Decorte, 2010, p. 262-274) – blijkt dit vandaag de dag ook online heel goed mogelijk. Aan de hand van social media kunnen onderzoekers doordringen in de digitale leefwereld van betrokkenen en zicht krijgen op de dagelijkse gang van zaken aldaar. Waar een onderzoeker binnen de meer klassieke etnografie vaak (noodgedwongen) participierend onderzoek verricht, bieden social media bovendien tal van mogelijkheden voor meer *unobtrusive* onderzoek. Deze ‘niet-verstorende’ vorm van onderzoek kan worden omschreven als wat Murthy (2008, p. 840) *cyberstealth* noemt: meekijken in de online (leef-) wereld zonder dat betrokkenen weet hebben van de aanwezigheid van de onderzoeker. Het feit dat geen contact wordt gezocht met gebruikers, brengt met zich mee dat enkel gegevens uit publiek toegankelijke bronnen worden verzameld, zoals wat zij plaatsen op openbare Facebook-, Instagram- en YouTube-profielen. Omdat ik tijdens mijn onderzoeken veruit het meest gebruik heb gemaakt van laatstgenoemde vorm van onderzoek – en omdat online participerende observatie een hele eigen dynamiek kent – kies ik ervoor in dit artikel *unobtrusive* online onderzoek centraal te stellen.

Voordelen van online onderzoek

Het gebruik van online bronnen biedt in de eerste plaats een aantal belangrijke praktische voordelen. Zo kan online etnografisch onderzoek worden uitgevoerd vanachter een computer, tablet of smartphone. Dit betekent dat de onderzoeker de deur niet uit hoeft, niet hoeft te reizen, niet urenlang (in de kou) hoeft te wachten op mogelijk interessante interacties en dat hij of zij in zekere zin veiliger onderzoek kan verrichten. Specifiek wanneer onderzoeksgroepen om geografische of veiligheidsredenen lastig te bereiken zijn, kunnen social media uitkomst bieden. Een ander praktisch voordeel is gelegen in het feit dat het online gemak-

kelijker is om data vast te leggen. Waar bij klassiek etnografisch onderzoek vaak gebruik wordt gemaakt van (later uitgewerkte) *field notes*, kan de onderzoeker bij online onderzoek data als afbeeldingen, video's, *comments* en andersoortige online interacties met een druk op de knop opslaan. Naast het feit dat dit praktische voordelen oplevert, zou kunnen worden betoogd dat dit de onderzoeksdata ook minder vatbaar maakt voor geheugenproblemen en interpretatie. De beelden worden namelijk precies opgeslagen zoals de onderzoeker ze aantreft en kunnen keer op keer worden geanalyseerd (en in hun oorspronkelijke vorm worden voorgedragen aan anderen).

Veel belangrijker dan bovengenoemde praktische voordelen is het feit dat de onderzoeker online toegang heeft tot data waarvoor normaal gesproken een zekere vertrouwensband tussen onderzoeker en betrokkenen vereist is. In mijn onderzoek naar straatcultuur wordt keer op keer duidelijk dat 'praat van de straat', die normaal gesproken is voorbehouden aan jongeren die binnen deze specifieke setting participeren, via social media een weg vindt naar een praktisch onbegrensd publiek. Mijn online etnografisch onderzoek heeft mij waardevolle data opgeleverd over welke waarden jongeren binnen een straatcultuur omarmen, welke onderwerpen zij met elkaar bespreken (en welke straattaal ze daarvoor gebruiken) en hoe dit hun ideeën over wat straatcultuur is (en hoe je je hiermee associeert) vormt. Stuk voor stuk data waarvoor ik offline veel harder zou hebben moeten werken. Een groot voordeel bij het putten uit online bronnen schuilt hierbij in het feit dat de mate waarin bepaalde waarden of uitingen worden gewaardeerd, vrij 'hard' valt af te lezen. Anders dan op straat wordt op social media aan de hand van *likes*, *kudo's*, *comments*, *views* en andersoortige waarderingen expliciet duidelijk welke thema's en uitingen binnen deze specifieke setting gelden als statusverhogend.

Ook het feit dat de onderzoeker via social media anoniem en ongezien de (virtuele) leefwereld van respondenten kan betreden, biedt grote voordelen voor het doen van onderzoek. Vanzelfsprekend vergt dit wel een zorgvuldige omgang met de privacy van betrokkenen. Het feit dat de data verkregen worden uit publiek toegankelijke bronnen (en dus door de gebruiker zelf beschikbaar zijn gesteld), ontslaat de onderzoeker niet van de verplichting informatie die direct over iemand gaat of naar deze persoon te herleiden is, te anonimiseren. De anonimiteit van de onderzoeker biedt in de eerste plaats een zekere vorm van veiligheid, wat zeker in het geval van criminologisch onderzoek niet altijd als overbodige luxe geldt. Belangrijker is echter dat door de onzichtbaarheid van de onderzoeker, de verstoring van de setting die zijn of haar aanwezigheid bij etnografisch onderzoek normaal gesproken veroorzaakt (Van Male, 2011), online grotendeels uitblijft. Hoewel een onderzoeker feitelijk ongezien kan blijven, valt overigens niet uit te sluiten dat gebruikers rekening houden met de aanwezigheid van buitenstaanders. Uit onderzoek blijkt namelijk dat social-media-gebruikers bij gebrek aan kennis van hun toeschouwers zelf een publiek bedenken (Marwick & boyd, 2011, p. 115). Desondanks zou men kunnen betogen dat de data die aan de hand van online onderzoek worden verzameld, door de minimale verstoring betrouwbaarder zijn dan data die in een offline setting zijn verkregen. De suggestie dat online data in zekere zin waardevoller zijn, roept echter de vraag op in hoeverre wij uitingen in het online domein serieus moeten nemen.

De waarde van online uitingen

Veel van de uitingen die op social media te vinden zijn, kunnen worden getypeerd als *performances* van identiteit. Zo blijken de online uitingen en gedragingen van jongeren in mijn onderzoeken in grote mate deel uit te maken van een zeer bewuste profilering die erop is gericht een bepaalde status te vergaren (Van den Broek, 2013, p. 140). Met andere woorden: de manier waarop deze jongeren zich online profileren, geeft met name zicht op hoe zij gezien willen worden. Dit proces verschilt op zichzelf nauwelijks van andere social-media-gebruikers, omdat ook zij online veelal een geperfectioneerde versie van zichzelf nastreven. Waar de gemiddelde social-media-gebruiker echter in de smaak wil vallen door mooi of leuk gevonden te worden, tonen deze jongeren zich vooral druk met zo ‘straat’ mogelijk overkomen. Social media blijken bijzonder geschikt voor het (re)produceren en (re)presenteren van hun straatidentiteiten (Van den Broek, 2013; Roks, 2016; Roks & Van den Broek, 2017). Jongeren gebruiken platformen als Instagram, YouTube en Snapchat om hun performance van straatidentiteit vorm te geven aan de hand van een aantal thema’s die binnen de specifieke setting waarbinnen zij zich begeven als statusverhogend gelden. Door zich te associëren met criminaliteit, geweld te communiceren, zich af te zetten tegen de politie, hun (zelfverklaard) achtergestelde buurt te *representen* of grote hoeveelheden cash-geld of luxegoederen in beeld te brengen, proberen jongeren zich aan anderen te tonen als ware jongens ‘van de straat’. Gezien de centrale rol van wat Goffman (1959) *impression management* zou noemen, lijkt de vraag in hoeverre wij social media dienen te beschouwen als serieuze bron van onderzoek naar straatcultuur gelegitimeerd. Ik zou willen betogen dat het feit dat mensen zich online op een bepaalde manier willen profileren (los van of dit overeenstemt met hun daadwerkelijke identiteit) op zichzelf al reuze interessant is. Deze *front stage* geeft namelijk zicht op welke gedragsverwachtingen er binnen bepaalde gemeenschappen, culturen of settings bestaan, wat waardevol kan zijn bij het beschrijven en begrijpen ervan. Ik zou zelfs een stap verder willen gaan door te stellen dat zelfs wanneer we als onderzoekers met zekerheid kunnen vaststellen dat alle uitingen die we online aantreffen gefingeerd zijn, het nog steeds belangrijk is het online domein serieus te nemen. De manier waarop mensen zich online profileren, heeft namelijk implicaties voor de ‘echte’ offline wereld. Binnen mijn onderzoeken zie ik de virtuele ‘straat’ – in lijn met het welbekende theorema van Thomas – verworden tot een werkelijkheid op zich. Onder invloed van social media is een hyperreële (vgl. Baudrillard, 1983) straatcultuur ontstaan, waarbinnen steeds minder evident is wat ‘echt’ is en wat niet. Jongeren kunnen binnen deze hyperreële straatcultuur veel gemakkelijker een bepaalde identiteit construeren, terwijl het voor zowel betrokkenen als buitenstaanders steeds lastiger wordt deze op waarde te schatten. Doordat jongeren in *real life* echter wel navolging moeten geven aan de straatidentiteit die zij online zorgvuldig hebben geconstrueerd, vinden van oorsprong online manifestaties hun weg naar de fysieke straat (Roks & Van den Broek, 2017). Jongeren die online claimen ‘straat’ te zijn, worden op de fysieke straathoek door anderen getest, met confrontaties in het publieke, offline domein tot gevolg (Pyrooz, Decker & Moule, 2015).

Conclusie

In een tijd waarin een significant deel van de levens van mensen zich online afspeelt – en zij bovendien het onderscheid tussen on- en offline steeds meer uit het oog verliezen (Kozinets, 2010) – doet louter offline onderzoek in veel gevallen niet langer recht aan de sociale werkelijkheid die wij proberen te onderzoeken. Het is daarom voor hedendaagse antropologisch onderzoekers van wezenlijk belang het online gedrag als serieuze bron van onderzoek te erkennen. Door on- en offline informatie te koppelen kunnen onderzoekers een completer beeld krijgen van de culturen, gemeenschappen of settings die worden bestudeerd. Bovendien biedt het gebruik van social media voor onderzoek veel praktische voordelen ten opzichte van meer klassieke etnografie. Maar bovenal is onderzoek in het online domein bijzonder spannend en leuk.

Literatuur

- Baudrillard, J. (1983). *Simulations*. New York: Semiotext.
- Broek, J.B.A. van den. (2013). *Van de straathoek naar Facebook: Een onderzoek naar het gebruik van social media door jongeren binnen de straatcultuur*. Ongepubliceerde master-scriptie Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Brouwer, L. (2010). Etnografie op internet. *KWALON* 44, 15(2), 71-74.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday.
- Hine, C. (2000). *Virtual ethnography*. Los Angeles: Sage Publications.
- Kozinets, R.V. (2010). *Netnography: Doing ethnographic research online*. Los Angeles: Sage Publications.
- Male, J. van. (2011). Methoden en technieken in kwalitatief onderzoek. *KWALON* 47, 16(2), 6-13.
- Marwick, A.E. & boyd, D. (2011). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media & Society*, 13(1), 114-133.
- Murthy, D. (2008). Digital ethnography: An examination of the use of new technologies for social research. *Sociology*, 42(5), 837-855.
- Pyrooz, D.C., Decker, S.H., & Moule Jr, R.K. (2015). Criminal and routine activities in online settings: Gangs, offenders, and the Internet. *Justice Quarterly*, 32(3), 471-499.
- Roks, R.A. (2012). @Malinowski, heb je ping? *KWALON* 51, 17(3), 34-42.
- Roks, R.A. (2016). *In de h200d: Een eigentijdse etnografie over de inbedding van criminaliteit en identiteit*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Roks, R.A., & Broek, J.B.A. van den. (2017). #HOUHETSTRAAT: straatcultuur op social media? *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 4(7), 31-50.
- Zaitch, D., Mortelmans, D., & Decorte, T. (2010). Participerende observatie in de criminologie. In T. Decorte & D. Zaitch (red.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 257-309). Leuven: Acco.